

PRIMA DECORAȚIE PENTRU MERITE ARTISTICE: MEDALIA BENE MERENTI¹

de SIMION CÂLȚIA

Abstract. The article aims to analyse the first decoration of the Kingdom of Romania intended to reward artistic merits and cultural activity: the *Bene Merenti* Medal. Special attention was paid to the European context, as well as to Western practices (especially from France and Germany) regarding the recognition of culture through honorary distinctions. The research points out the significance of the moment of its creation – culture being, after the army, the second field that benefits from its own distinction – and examines the medal from a legislative and aesthetic perspective.

The second part of the article focuses on the use of the medal. Analysing a significant number of awards, the study tries to answer several questions: what were the categories of merits for which the medal is awarded, and what was the place of the visual arts among them? What were the reasons for the decision to decorate an artist? What was the place of medal in the “cursus honorum” of Romanian artists? In the end, an annex brings together the artists for whom it could be established with certainty that they received the *Bene Merenti* Medal.

Keywords: *Bene Merenti* Medal, artistic merits, European influence, bestowal.

Medalia Bene Merenti, instituită în ziua de 21 februarie 1876, este una dintre primele decorații înființate de domnitorul Carol I. Atât medalia *Virtutea Militară*² cât și *Semnul Onorific*³ al ofițerilor pentru XVIII sau XXV de ani de serviciu, ambele create în 1872, erau destinate a recompensa merite legate de activitățile ostășești. Bene Merenti este prima distincție onorifică a statului român menită a răsplăti merite civile, mai precis merite științifice, literare și artistice.

Modelul european al medaliei Bene Merenti

Instituirea acestei medalii se încadrează într-un fenomen european care lărgea, formale dincolo de domeniile tradiționale ale politicii și armatei, sfera meritelor considerate utile statului și demne de a fi răsplătite prin onoruri. În secolul al XIX-lea, numeroase state din Occident creează ordine sau medalii destinate recompensării oamenilor de cultură. Cultura începea să fie percepută ca o componentă esențială a unui stat modern, lipsa ei afectând nu doar prestigiul suveranului (cum se întâmpla în lumea aristocratică a secolelor precedente) ci însăși dezvoltarea economică și socială a unui popor. Toate țările europene acordă o atenție deosebită culturii, din care nu puteau lipsi recompensele simbolice pentru cei mai importanți reprezentanți ai domeniului.

¹ Mulțumirile noastre se îndreaptă către domnii Adrian Silvan-Ionescu și Daniel Obreja pentru ajutorul dat în ceea ce privește ilustrațiile acestui articol, și către domnul Tudor-Radu Tiron, pentru sugestiile utile.

² Corneliu M. Andonie, *Cea mai veche decorație românească – „Virtutea Militară” o medalie devenită ordin Național*, în *Buletinul Muzeului Militar Național*, serie nouă, nr. 3, 2005, p. 214–239, și nr. 4, 2006, p. 195–213.

³ Decretul Domnesc nr. 1057 din 5 iunie 1872, *Monitorul Oficial al României*, nr. 132, 15 iunie 1872, p. 789.

Napoleon I a înființat, prin decretul din 17 martie 1808, bine cunoscutele *Palmes académiques*. Inițial acestea nu sunt un ordin (diferențele față de Legiunea de Onoare sunt evidente), ci o marcă de distincție și în același timp un însemn al funcției, care nu mai putea fi purtat după ce posesorul își înceta activitatea în învățământ. Acestea au fost transformate într-o decorație, care odată conferită rămânea titularului până la moarte și care era purtată ca orice altă medalie sau ordin, abia printr-o serie de decrete emise între 1845 și 1866⁴. Evident, cele două secole de istorie au consemnat numeroase alte transformări ale acestei distincții, pe care nu este oportun să le analizăm aici. Mai important este caracterul acestui însemn onorific, destinat în special a recompensa merite legate de educație și, în secundar, de cultură. Vechiul ordin francez *Sf. Mihail*, datând de la sfârșitul Evului Mediu, fusese acordat încă din timpul Bourbonilor și unor artiști. Desființat de Revoluție, este restaurat de Ludovic al XVIII-lea în 1816 ca un ordin destinat exclusiv răsplătirii celor ce s-au distins în „Litere, Științe și Arte”, însă nu va mai fi acordat după revoluția din 1830⁵.

Ca urmare a stăruințelor lui Alexander von Humboldt, Prusia a creat și ea în 1842 un ordin destinat special meritelor culturale, scindând în două prestigiosul ordin *Pour le Mérite*. Noul *Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste*, era, așa cum îi spune și numele, destinat a recompensa acele categorii de merite pentru care va fi conferită, mai târziu, și medalia românească Bene Merenti: știință și artă⁶. Münchenul era, la mijlocul secolului al XIX-lea, nu doar capitala regatului Bavariei, ci și unul dintre cele mai importante centre culturale ale lumii germane; în acest context nu este deloc surprinzătoare decizia regelui Maximilian al II-lea de a înființa, în data de 28 noiembrie 1853, un ordin destinat răsplătirii contribuțiilor din domeniul cultural: *Maximilian-Orden für Kunst und Wissenschaft*⁷.

Mai relevante pentru studiul nostru sunt medaliile create de către o bună parte dintre statele germane începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea. Meklenburg-Schwerin: înființează încă din 1815 o *Medaille für Kunst und Wissenschaft*, (medalie pentru artă și știință)⁸; regatul Württembergului a creat și el în 1824 o medalie cu același nume⁹. Începând cu mijlocul secolului ritmul se accelerează, în general medaliile având nume foarte asemănătoare: Hanovra în 1843¹⁰, Marele Ducat Hessen în 1853¹¹, Anhalt-Dessau în 1854¹², Anhalt-Bernburg în 1856¹³, Waldeck, în 1857¹⁴, Luxemburg în 1858¹⁵, și exemplele ar putea continua. Este evident că principii germani se influențează unii pe alții, și că modelele au tendința de a se răspândi „în familie”: adesea ramuri domnitoare înrudite înființează astfel de medalii la mică distanță unele de altele. Câteva state germane au instituit distincții similare chiar în anii care preced crearea medaliei Bene Merenti: Anhalt¹⁶ și Regatul Saxoniei în 1873 (aceasta din urmă avea ca deviză „Bene Merentibus”)¹⁷, Saxa-Altenburg¹⁸ și Saxa-Meiningen und Hildburghausen¹⁹ în 1874.

Toate aceste medalii au numeroase puncte comune, dincolo de numele care invariabil conține termenii *Artă și Știință*. Majoritatea intră în categoria decorațiilor, adică sunt însemne onorifice gândite să fie purtate, și de obicei pe avers este reprezentată efigia suveranului respectiv. Ele au în general două clase, diferențiate fie prin metalul din care erau confecționate, prin dimensiune sau prin prezența unui element suplimentar – de exemplu o coroană intercalată între medalie și panglică. Însă, dincolo de aceste aspecte formale, exterioare, trebuie să reținem dorința de a recompensa merite culturale manifestată constant de către principii germani,

⁴ Dominique Anierion, Josette Demory, *Les Palmes académiques. Une histoire de l'école publique*, Paris, 2006, p. 104–106 și 116–121.

⁵ Émeline Wirty: *Les distinctions honorifiques remises aux artistes et administrateurs des Beaux-arts au début du XIXe siècle*, în *Revue européenne d'histoire des ordres et décorations – La Phalère*; numéro spécial: Du sentiment de l'honneur à la Légion d'honneur: les actes du colloque tenu à Boulogne-sur-Mer, 17–18 mai 2004”, p. 179–180.

⁶ Horst Fuhrmann, *Pour le mérite. Über die Sichtbarmachung von Verdiensten; eine historische Besinnung*. Jan Thorbecke, Sigmaringen 1992, p. 42 și urm.

⁷ L. J. Trost, *Ritter- und Verdienst-Orden, Ehrenzeichen und Medaillen alle Souveräne und Staaten seit Beginn des XIX. Jahrhunderts*, Wilhelm Braumüller, Wien und Leipzig, 1910, p. 24.

⁸ *Ibidem*, p. 139.

⁹ *Ibidem*, p. 186.

¹⁰ Ehrenmedaille für Kunst und Wissenschaft, *ibidem*, p. 125.

¹¹ Verdienstmedaille für Wissenschaft, Kunst, Industrie, und Landwirtschaft, *ibidem*, p. 127.

¹² Medaille für Verdienst um Kunst und Wissenschaft, *ibidem*, p. 100.

¹³ Medaille für Verdienst um Kunst und Wissenschaft, *ibidem*, p. 99.

¹⁴ Medaille für Kunst und Wissenschaft, *ibidem* p. 185.

¹⁵ Medaille für Kunst und Wissenschaft, *ibidem*, p. 137.

¹⁶ Verdienstorden für Wissenschaft und Kunst, *ibidem*, p. 100.

¹⁷ Medaille für Kunst und Wissenschaft, *ibidem*, p. 161.

¹⁸ Medaille für Kunst und Wissenschaft, *ibidem*, p. 165.

¹⁹ Verdienstorden für Kunst und Wissenschaft, *ibidem*, p. 168.

care în epocă aveau ultimul cuvânt de spus în evoluția sistemului de decorații din statele lor. Putem deci presupune că aceste idei erau împărtășite și de principele Carol, cu atât mai mult cu cât acesta avea un exemplu mult mai apropiat și mai respectat: tatăl său.

Modelul concret pentru medalia Bene Merenti a fost, fără îndoială, *Goldene Medaille fur Kunst und Wissenschaft*, înființată de Carl Anton de Hohenzollern-Sigmaringen în anul 1857, pentru a răsplăti merite culturale artistice și științifice²⁰. Ea nu era o decorație (nu se purta), ci un premiu, care se înfățișa sub forma unei piese circulare, din aur. Pe avers era reprezentat, în profil spre stânga, chipul principelui de Hohenzollern, înconjurat de legenda „CAROLUS ANTONIUS PRINCEPS DE HOHENZOLLERN”²¹. Pe revers era reprezentată o cunună de stejar, în relief, legată sus și jos cu panglici, iar în mijlocul ei, pe două rânduri, cu majuscule, tot în relief, se afla inscripția „BENE MERENTI”. Întrucât medalia nu era destinată purtării nu era surmontată de o coroană și nici nu avea panglică. Medalia avea două clase, diferențiate prin dimensiune: clasa I de 41 de mm și clasa a II-a de 30 de mm. Ea a fost realizată de gravorul berlinez W. Kullrich și executată de casa Friedeberg & Söhne²².

Statutul medaliei se schimbă în 1905, când principele Wilhelm de Hohenzollern o transformă dintr-un premiu într-o decorație: o medalie care se purta pe piept; modificându-i cu această ocazie și aversul. Mai important, principele Wilhelm i-a schimbat destinația: el a conferit medalia în special apropiaților curții princiare și doamnelor din înalta aristocrație, din cele 53 de medalii acordate doar 6 au mai fost conferite artiștilor²³.

Înființarea medaliei Bene Merenti

Tot o astfel de medalie creează inițial și principele Carol I, foarte probabil datorită dificultăților externe întâmpinate în instituirea de decorații românești. Informațiile despre această primă formă sunt extrem de sumare. Însemnul se prezenta sub forma unei medalii rotunde, pe aversul căreia se afla efigia principelui, din profil spre stânga, cu favoriți, înconjurat de legenda scrisă cu majuscule „CAROLUS I PRINCEPS ROMANIAE”, iar pe revers deviza medaliei, „BENE MERENTI”, scrisă pe două rânduri, și înconjurată de o cunună de stejar. Au existat, aproape sigur, două clase, de aur și de argint: într-un brevet este intitulată „marea Noastră medalie de aur”, în timp ce câteva exemplare de argint au circulat pe piața antichităților în ultimele decenii. Medalia pare să fi fost acordată la începutul anilor '70 ai secolului al XIX-lea.

Abia la începutul anului 1876, Carol I a reușit să instituie o decorație purtând acest nume. Ca și medalia din primii ani ai domniei, cea înființată acum seamănă izbitor cu cea creată de tatăl său: aceeași dispunere a portretului pe avers, o legendă similară ca poziționare și compoziție, scrisă în ambele cazuri în latină. Reversul medaliei este practic identic. Deosebirea principală este dată de statutul de decorație al medaliei românești, ceea ce evident impunea prezența unei panglici și a unui inel de prindere, surmontând medalia.

În timpul domniei regelui Carol I, ordinele erau instituite pe baza unei legi, votate de parlament, în timp ce medaliile au fost înființate prin regulamente elaborate de ministere și promulgate după ce au fost supuse spre aprobare și semnare regelui. De aceea în cazul medaliilor lipsesc dezbaterile parlamentare, foarte utile în pentru a înțelege intențiile creatorilor acestor distincții. Aceasta este și situația medaliei Bene Merenti, regulamentul prin care este instituită este sancționat de Carol I printr-un decret domnesc în 21 februarie 1876 și publicat în *Monitorul Oficial*²⁴.

Regulamentul are 15 articole. Primul stabilește deviza medaliei („Bene Merenti”), numărul de clase (două) și meritele pentru care urma să se acorde: „merite dobândite pe domeniul artelor, științelor, industriei, agriculturii, etc.” Textul regulamentului lasă impresia unei medalii destinate a recompensa toate categoriile de merite civile, studiind însă conferirile, este clar artele și științele sunt domeniile pentru care a fost conferit acest însemn. În ceea ce privește termenii „industriei, agriculturii”, este posibil ca redactorul textului să se fi gândit la scrieri despre industrie și agricultură, după cum o probează cazul medaliei acordate lui N. Xenopol

²⁰ L. J. Trost: *Ritter- und Verdienst-Orden, Ehrenzeichen und Medaillen alle Souveräne und Staaten seit Beginn des XIX. Jahrhunderts*, Wilhelm Braumüller, Wien und Leipzig, 1910, p. 130.

²¹ După 1885 medaliile vor purta efigia și titulatura principelui Leopold de Hohenzollern.

²² Kleine goldene Medaille Bene Merenti 1910, <https://www.ehrenzeichen-orden.de/deutsche-staaten/kleine-goldene-medaille-bene-merenti-1910.html>, consultat la data de 14.07.2020.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Decretul Domnesc nr. 314, din 21 februarie 1876, *Regulamentul medaliei Bene Merenti*, în *Monitorul Oficial al României*, nr. 53, 7 martie 1876, p. 1353–54.

pentru scrieri economice²⁵. De altfel, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în literatura internațională faleristică, Bene Merenti era clasificată ca o medalie pentru merite artistice și științifice²⁶.

Un număr de articole precizează condițiile și limitele de acordare: medalia era acordată de către „capul statului” pe viață, dreptul de a o purta nu era transmisibil, se putea conferi atât românilor și străinilor, iar numărul celor decorați nu era limitat. Clasa I a medaliei putea fi acordată direct, fără a fi nevoie ca respectiva persoană să aibă un stagiu în clasa a II-a sau măcar să posede această clasă inferioară²⁷.

Următoarele articole ale regulamentului stabilesc aspectul medaliei și modul de purtare. Descrierea din *Monitorul Oficial* este destul de sumară, limitându-se la detaliile esențiale, și nu este însoțită de nicio imagine; este de altfel o situație caracteristică legilor și regulamentelor românești de profil din primele decenii ale existenței sistemului de decorații al Regatului României. Medalia urma să se poarte pe partea stângă a pieptului (practica cea mai comună în Europa, și valabilă pentru toate decorațiile create sub domnia lui Carol I). Alte articole tratează problemele legale și administrative: medalia se acorda pe baza unui decret domnesc, publicat în *Monitorul Oficial*, iar persoana decorată primea un brevet „subscris de Capul Statului”; erau precizate condițiile în care putea fi retrasă medaliala și se impunea ministerelor ținerea de registre cu cei decorați.

Medalia se prezintă ca o piesă rotundă, de 30 de milimetri diametru, cu bordura ușor ridicată. Conform regulamentul (art. VI), piesa are 2,5 mm, dar există și exemplare de 2 mm grosime. Pe avers este reprezentată efigia regelui Carol I, din profil spre stânga, înconjurată de legenda scrisă cu majuscule (de 2 mm înălțime), „CAROLUS I PRINCEPS ROMANIAE”, (o altă diferență față de regulament, care prevedea legenda „Carolus primus Princeps Romanum”). Începând cu proclamarea regatului în 1881 și până la sfârșitul existenței acestei distincții în 1931, medaliile au fost bătute cu legenda „CAROLUS I REX ROMANIAE”. Nu am putut identifica nici un text de lege care să consfințească această transformare, care, în mod normal, nu s-ar fi putut face decât prin decret regal²⁸.

Pe revers este inscripționată deviza medaliei, „BENE MERENTI”, scrisă pe două rânduri, cu majuscule (de 2 mm înălțime), și înconjurată de o bogată cunună de stejar, puternic reliefată, legată sus și jos cu câte o panglică formând un „x”. Un discret profil orizontal, în relief, cu rol estetic, este plasat sub cuvântul „Merenti”, în interiorul cununii de stejar.

Cele două clase ale medaliei se deosebeau între ele prin metalul aparent: clasa I trebuia să fie aurită, iar clasa a II-a argintată (regulamentul vorbește de „o piesă de metal galben [...] o piesă de metal albă” – trebuie să ținem cont că este unul dintre primele regulamente de acest tip și e firesc ca limbajul tehnic, de specialitate, să nu fie încă format). În practică majoritatea medaliilor erau de bronz aurit, respectiv argintat, în funcție de clasă. Evident, există și exemplare realizate din metale mai prețioase, ușor explicabile dacă ținem cont că în practica conferirii decorațiilor românești, în majoritatea cazurilor cel decorat primea doar decretul și urma să-și procure din comerț însemnul, iar pe unii vanitatea îi îndemna să înlocuiască bronzul, perceput ca un metal insuficient de nobil.

Panglica medaliei era confecționată din mătase moară, de culoare violet, cu margini argintii; nu cunoaștem care a fost procesul decizional prin care a fost aleasă culoarea de fond a panglicii, dar nu putem să nu observăm similitudinea culorii cu cea a panglicii prestigioasei Palmes Académiques, bine cunoscută elitei politico-administrative românești. Conform regulamentului, panglica era lată de 30 de milimetri, având la fiecare margine o dungă argintie de 2,5 mm lățime. În practică există și panglici un pic mai late atingând chiar 35 de mm, cu marginile argintii late de până la 5 mm.

Aproape toate medaliile la care am putut avea acces sunt nesemnate, excepție o fac doar câteva exemplare (atât modelul „Princeps” cât și modelul „Rex”), care poartă, pe avers, sub efigia regelui Carol I, scris foarte mic, cu litere majuscule, semnătura gravorului berlinez W. Kullrich, – același care a realizat și medaliala înființată în 1857 de Carol Anton de Hohenzollern.

²⁵ *Monitorul Oficial al României*, nr. 079, 10 iulie 1913, p. 3410.

²⁶ Maximilian Gritzner, *Handbuch der Ritter- und Verdienstorden alle kulturstaaten der Welt innerhalb des XIX. Jahrhunderts*, Leipzig, Verlagsbuchhandlung von J. J. Weber, 1893, p. 409–410.

²⁷ În ordine și în unele medalii avansarea se făcea treptat, începând cu clasa cea mai mică, și erau necesare un stagiu de câțiva ani și noi merite pentru a putea primi clasa imediat superioară. Regulamentul medaliei Bene Merenti nu conține prevederi referitoare la acest aspect, deoarece în practica timpului textele normative conțineau prevederi doar în cazul în care avansarea trebuia să se facă din clasă în clasă, eventual cu un număr de ani între conferiri. De altfel în practică, au fost destule cazuri în care a fost acordată direct clasa cea mai înaltă a medaliei Bene Merenti.

²⁸ Doar o singură decorație emisă înainte de proclamarea regatului mai poartă titulatura suveranului pe ea: Virtutea Militară; aceasta și-a păstrat legenda inițială, inclusiv însemnele acordate în cel de al Doilea Război Mondial având chipul fondatorului înconjurat de „CAROL I DOMN AL ROMÂNIEI”.

Artiști decorați cu medalia Bene Merenti

Analizând decretul de conferire a medaliei, publicate în *Monitorul Oficial*, se pot distinge câteva categorii de merite care sunt răsplătite prin decernarea acestei medalii. Un grup bine reprezentat îl constituie scriitorii (incluzând aici și autorii dramatici, critica literară, etc.), ceea ce nu i-a împiedicat pe unii dintre ei să-și manifeste în scris nemulțumirile legate de deciziile autorităților. Reacțiile – adesea caustice – ale lumii literare au fost pe larg analizate de Tudor-Radu Tiron²⁹. Mult mai discreți s-au dovedit cei decorați pentru merite științifice, categorie largă cuprinzând inițial în special juriști și medici, treptat li s-au adăugat istorici, agronomi, autori din domeniul științelor exacte, economiei, științele militare, igienisti, etc. Alte două categorii distincte mai trebuie menționate: autorii de lucrări didactice și străinii care prin scrierile lor făceau cunoscută România în lume.

Am lăsat la urmă o categorie foarte importantă, cea a artiștilor, care în epocă reunea pictori, sculptori, gravori, arhitecți, muzicieni, artiști dramatici și, după 1900, reprezentați ai artei cinematografice³⁰. Reprezentantii tuturor acestor domenii erau decorați „pentru merite artistice”.

Artiștii plastici au fost o prezență constantă între cei recompensați cu medalia Bene Merenti, începând cu prima promoție (4 martie 1876), când Nicolae Grigorescu este decorat alături de Vasile Alecsandri, Alexandru Odobescu, Titu Maiorescu și medicul Mihail Obedenaru³¹. O lună mai târziu, pe 8 aprilie 1876, alți doi pictori renumiți ai vremii erau recompensați: Theodor Aman, care primea clasa I a medaliei, și Gheorghe Tattarescu, căruia i se decerna clasa a II-a³². Vreme de 55 de ani, multe din numele importante ale artei românești se vor regăsi în decretul de conferire ale acestei distincții, așa cum se poate observa în anexa de la final. Lista pe care o publicăm în anexă este însă incompletă, ceea ce ne împiedică să vedem dacă în domeniul artelor plastice au existat personalități omise de politica oficială de recompensare a autorităților.

Din nefericire decretul, publicat invariabil în *Monitorul Oficial*, sunt extrem de laconice. În majoritatea cazurilor este prezentă doar o formulă aproape standardizată: „pentru merite artistice” (care de altfel se regăsește și la muzicieni, artiști dramatici, etc.), dar nu lipsesc nici situații în care este menționată numai profesia „pictor” ori „sculptor”. În unele cazuri decretul de conferire doar înșiră niște nume (nu întotdeauna corect scrise!), fără nici un fel de alte precizări. Cazurile în care regăsim în textul oficial un motiv pentru decizia autorității sunt extrem de rare, situație valabilă pentru majoritatea decorațiilor românești.

Pentru lumea artistică, ca și pentru întreaga elită românească, un premiu obținut în occident, și în special la Paris, reprezenta un argument cu greutate, care putea accelera recunoașterea dacă nu și cariera unui tânăr aflat la început de drum. În mod cert, așa a gândit oficialul anonim care a redactat decretul de conferire a medaliei Bene Merenti clasa a doua, semnat de suveran la 6 noiembrie 1913, „D-lui Eustațiu Gr. Stoinescu [*sic*], pictor, care a obținut, la salonul oficial din Paris, medalia clasa II”³³. Este probabil vorba despre mențiunea de onoare, obținută la Salon de la Société des Artistes Françaises în 1911, unde participă cu lucrările *Horde de Tziganes en marche – Roumanie, Coin de marché en Roumanie și L'entrée de Jeanne d'Arc à Orléans*. De altfel, Eustațiu Stoinescu a fost o prezență aproape constantă la acest salon între 1905 și 1935³⁴.

Un alt caz în care motivele decorării sunt explicit prezentate este cel al sculptorului italian Ettore Ferrari. Decretul de conferire (din 13 ianuarie 1882) leagă acordarea medaliei clasa I de statuia de marmură a lui Ion Heliade Rădulescu, inaugurată cu mai bine de un an înainte: „sculptorul statuei Eliade, pentru diversele sale lucrări artistice, și mai ales pentru lucrarea zisei statui”³⁵.

În unele cazuri, chiar dacă decretul nu conține nici un fel de indicații, contextul ne permite să deducem, cu o anumită certitudine, motivele care au stat la baza decorării. În decretul semnat de Carol I pe 22 februarie 1879, într-o lungă listă de persoane decorate, figurează și doi artiști: Nicolae Grigorescu, care

²⁹ Tudor-Radu Tiron, *Onoare și memorie. Mențiuni referitoare la decorații în creația literară românească modernă*, în „In onoare Mircea Ciubotaru” ed. Lucian-Valeriu Lefter, Mihai-Bogdan Atanasiu, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2015, p. 413-422.

³⁰ În 1931, când în locul medaliei Bene Merenti a fost înființat ordinul Meritul Cultural, regulamentul acestuia prevedea categorii distincte de merite, fiecare cu panglica proprie; categoria c) includea „artă, muzică, teatru”. Regulamentul nr. 51 promulgat prin Înalt Decret Regal nr. 2684 din 19 iulie 1931, *Înființarea ordinului „Meritul Cultural”*, în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 226, 28 septembrie 1931, p. 8334, art. II.

³¹ Nicolae Grigorescu a primit clasa a II-a a medaliei. Tudor-Radu Tiron, *op.cit.*, p. 414.

³² Jacques Wertheimer-Ghika, *Gheorghe M. Tattarescu. Un pictor român și veacul său*, ESPLA, 1959, p. 184.

³³ *Monitorul Oficial al României*, nr. 195, 30 noiembrie 1913, p. 8659.

³⁴ Gabriel Badea-Păun, *Pictori Români în Franța, 1834–1939*, Noi Media Print, București, 2012, p. 251–252.

³⁵ *Monitorul Oficial al României*, nr. 230, 16 ianuarie 1882, p. 7730.

„pentru distinsele sale merite în pictură” primește acum clasa I a medaliei, și Sava Henția, recompensat cu clasa a II-a „pentru distinsele sale lucrări în pictură”³⁶. În spatele acestor formule repetitive este însă ușor de întrezărit activitatea, concretizată în numeroase tablouri, acuarele, schițe, pe care ambii au depus-o în timpul Războiului de Independență când au însoțit armata în campanie. În literatura de specialitate există mai multe puncte de vedere privitoare la motivele pentru care Sava Henția a primit medalia clasa a doua. Unii autori afirmă că decorarea s-a datorat lucrării de mari dimensiuni *Intrarea triumfală a imperatorului Traian în Sarmizegetusa* (3,6 x 2,7 m), expusă în anul 1881 la *A patra expoziție a operelor artiștilor în viață*³⁷. Ni se pare mult mai plauzibilă opinia care leagă conferirea medaliei de operele realizate de Sava Henția în timpul Războiului de Independență³⁸, mai ales dacă ținem cont că acordarea medaliei precede cu doi ani expoziția menționată mai sus. Probabil la bază se află o confuzie, generată de premiarea tabloului menționat la expoziția din 1881, cu medalia expoziției, clasa a II-a³⁹.

Tot în această categorie trebuie să îl includem și pe fotografii Franz Duschek, care ne oferă și una dintre puținele situații în care putem vedea cât de apreciate erau aceste distincții de către cei care le primeau. Începând cu 1878, pe spatele fotografiilor lui vor apărea, minuțios desenate, cele trei decorații primite în timpul războiului: *Medalia de aur pentru arte a Prusiei*, *Crucea de merit de aur Austriacă* și bineînțeles, *Bene Merenti*⁴⁰. Medalia Bene Merenti se regăsește alături de mult mai multe decorații și pe spatele fotografiilor lui Carol Popp de Szathmary, pentru care din păcate nu am reușit să identificăm încă decretul de conferire.

Un decret care nu oferă nici o motivare, dar pentru care putem avansa o ipoteză este cel semnat de rege în 4 ianuarie 1883 prin care sunt decorați cu clasa a II-a sculptorii Ion Georgescu și George Demetrescu Mirea⁴¹. Cei doi au fost colegi de studii la Paris între 1878 și 1882, unde au avut o intensă activitate expozițională, în special una dintre lucrările lui G. D. Mirea, *Mihai Viteazul privind capul lui Andrei Bathory*, expusă mai întâi la Salonul Oficial de la Paris s-a bucurat de aprecierea publicului francez și român⁴². După revenirea în țară și-au prezentat lucrările într-o expoziție comună, în 1882, la Sala Stavropoleos din București⁴³. Presupunem că aprecierea de care s-au bucurat cei doi tineri artiști, în țară și la Paris, a stat la baza deciziei de a fi recompensați cu Bene Merenti.

Informații mai sigure deținem despre sculptorul de origine cehă Mihail Kara și colaboratorul său de origine italiană Raffaello Vignali, ambii activi în Oradea în anii de după Primul Război Mondial. „Comisia încoronării”, însărcinată cu organizarea încoronării din 1922 de la Alba Iulia, le-a comandat numeroase proiecte de medalii și insigne. La propunerea comisiei⁴⁴, celor doi artiști li s-a decernat medalia Bene Merenti, clasa a II-a, în februarie 1922⁴⁵.

Unul dintre puținele decrete care conțin o motivare a decorării este cel prin care, în 21 februarie 1912, i se conferă Bene Merenti clasa I-a lui „C. Bălăcescu, sculptor și profesor la școala de arte frumoase din București, care pe lângă multe monumente naționale și opere artistice, a înființat la Casa bisericii un muzeu cu mulge, extrase după sculpturi vechi, de pe la biserici și monumentele istorice”⁴⁶. Autor al monumentului lui Tudor Vladimirescu de la Târgu Jiu, a numeroase busturi și sculpturi, unele premiate la diverse expoziții, Constantin Bălăcescu era deja un nume binecunoscut în peisajul artistic românesc. Cea de a doua parte a decretului pune în discuție o altă calitate recompensată de autoritățile române: cea de susținător al artei. Numit la 1 aprilie 1911 sculptor în serviciul Comisiunii Monumentelor Istorice, a efectuat numeroasă călătorii în țară, care i-au permis cunoașterea monumentelor românești și a stării lor de conservare. Bălăcescu s-a angrenat într-o susținută muncă de recuperare, executând mulajele în ipsos după numeroase detalii și componente ale monumentelor (portaluri, capiteluri, coloane, inscripții, chenare de uși și ferestre, etc.), din București (Văcărești, Antim, Colțea) și din țară (Horezu, Brâncoveni, Polovragi), ulterior adunate în Muzeul

³⁶ *Monitorul Oficial al României*, nr. 46, 27 februarie 1879, p. 1235.

³⁷ Cristian Ioan Popa, *În căutarea Cenușăresei. Peisajul în opera pictorului Sava Henția (1848–1904)*, în *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, 10, 2018, p. 483–484, nota 69.

³⁸ Ion Frunzetti, *Arta românească în secolul XIX*, Editura Meridiane, București, 1991, p. 365.

³⁹ Adrian-Silvan Ionescu, *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea*, Noi Media print, 2008, p. 170.

⁴⁰ Adrian-Silvan Ionescu, *Penel și sabie. Artiști documentariști și corespondenți de front în Războiul de Independență 1877–1878*, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2002, p. 131.

⁴¹ *Monitorul Oficial al României*, 51, nr. 226, 6 ianuarie 1883, p. 3490–91.

⁴² Ion Frunzetti, *op. cit.*, p. 385–386.

⁴³ *Repertoriul picturii românești moderne*, vol. III, literele I–Z, București, 2018, p. 68.

⁴⁴ Katiușa Pârvan, *Opera medalistică a sculptorului Mihail Kara – mărturie a pregătirii serbărilor încoronării*, în *Muzeul Național*, anul XIII, (2001), p. 108–109.

⁴⁵ *Monitorul Oficial al României*, nr. 248, 2 februarie 1922, p. 10751.

⁴⁶ *Monitorul Oficial*, nr. 261, 28 februarie 1912, p. 12128–29.

Administrației Casei Bisericii. Portalul bisericii Colțea a fost copiat și mai târziu expus în cadrul unei expoziții la Roma, contribuind astfel la promovarea culturii românești în lume⁴⁷.

Alte două decrete nu au nici un fel de motivări, dar opera celor decorați ne permite să deducem motivele care au stat în spatele decernării. În 10 iunie 1910 îi era conferită clasa I lui Anastase Simu⁴⁸, la foarte scurt timp după inaugurarea binecunoscutului său muzeu. În cazul lui Al. Tzigara Samurcaș, „profesor la școala de arte frumoase”, cum este precizat în decret⁴⁹, numeroasele sale scrieri despre artă, conferințele sale, activitatea depusă ca director al Muzeului de Etnografie și Artă Națională constituie tot atâtea motive. Tot pentru activitatea de cercetător, dublată de data aceasta de cea de restaurator a primit Bene Merenti clasa a doua și arhitectul Ioan D. Traianescu; decretul, semnat de Carol I pe 24 octombrie 1913, preciza: „pentru restaurări de monumente istorice și scrieri de literatură istorică asupra mănăstirilor”⁵⁰.

În categoria de susținători ai artelor trebuie încadrată și regina Maria, încă principesă moștenitoare la 28 aprilie 1914, când ilustrul său unchi semna decretul prin care i se acorda clasa I a medaliei „pentru meritele artistice și via solitudină pe care o arată artei”⁵¹. Pasiunea pentru artă a celei care era la acel moment președinta de onoare a Societății „Tinerimea Artistică” era deja binecunoscută.

În diverse alte domenii ale culturii, numeroși străini au primit medalia Bene Merenti pentru opere – în special literare sau științifice – care făceau cunoscută România în lume. În ceea ce privește artele plastice, am reușit să identificăm un singur asemenea caz: celebrul istoric de artă și colecționar Emmanuel Bénézit care primea clasa I în 13 decembrie 1914, printr-un decret cât se poate de evocator: „d-lui Emanuel Bénézit, directorul dicționarului de pictori, sculptori și gravori din Paris, om de literă și critic de artă. D. Bénézit a adus marele serviciu României, de a fi consacrat în opera sa marea valoare artistică a lui Grigorescu”⁵².

Nu putem încheia fără să remarcăm prezența câtorva artiste printre cei decorați cu medalia Bene Merenti: Eugenia Iordănescu, Cecilia Cuțescu-Stork (ambele în 1914), Nina Arbore, Olga Greceanu (ambele în 1923).

În deceniile care preced Primul Război Mondial, România și-a constituit un sistem de decorații, în care persoanele cu merite parcurgeau un *cursus honorum* variabil ca lungime (în funcție de meritele fiecăruia), urcând din treaptă în treaptă. Unde se plasa Medalia Bene Merenti în acest sistem? Încă de la bun început ea a avut o poziție preeminentă – prima dintre medaliile civile – situându-se în ierarhie imediat după ordine și după medalia Virtutea Militară. Din punct de vedere oficial, chiar și după Primul Război Mondial (în timpul căruia apăruseră noi și importante decorații românești) Bene Merenti continua să fie cea mai semnificativă medalie civilă, plasată ierarhic chiar înaintea majorității medaliilor de război. În ierarhia decorațiilor românești mai importante erau doar ordinele (care în toate țările au precedență față de medalii) și două medalii: Virtutea Militară (atât de pace cât și de război) și Meritul sanitar de război⁵³.

Analizând recompensele primite de artiști de-a lungul vieții, este ușor de remarcat că în majoritatea cazurilor, medalia Bene Merenti este primită când artistul a ajuns deja la o anumită maturitate artistică și a obținut recunoașterea profesională. Pentru cei mai importanți dintre ei, Bene Merenti nu a reprezentat în nici un caz cea mai înaltă distincție primită, ci a marcat doar o etapă într-un parcurs onorific mai amplu.

Regăsim și artiști care au primit clasa I a medaliei în ultimii ani ai vieții, reprezentând ultima lor recompensă publică. Sculptorul Vladimir Hegel (1839–1918), autorul a numeroase monumente de for public, este decorat cu clasa I a medaliei abia în 1909, la respectabila vârstă de 70 de ani⁵⁴. Pictorului Petre Alexandrescu (1828–1899) îi este conferită clasa a II-a a medaliei în 1895, cu doar patru ani înaintea morții⁵⁵. La polul opus se situează tineri artiști precum sculptorul Ion Georgescu (decorat cu clasa a II-a la 27 de ani), George Dumitrescu Mirea (clasa a II-a la 31 de ani), Constantin Brâncuși (clasa I la 33 de ani) ceea ce demonstrează că au fost apreciați de autoritățile vremii încă de la începutul carierei lor⁵⁶.

⁴⁷ Virgiliu Z. Teodorescu, Elisabeta Teodorescu, *Referințe documentare la sculptorul Constantin Bălăcescu*, în *București, Materiale de istoriografie și muzeografie*, vol. XV, 2001, p. 217–218.

⁴⁸ *Monitorul Oficial al României*, nr. 70, 1 iulie 1910, p. 3003.

⁴⁹ *Monitorul Oficial al României*, nr. 120, 30 august 1912, p. 5977.

⁵⁰ *Monitorul Oficial al României*, nr. 198, 4 decembrie 1913, p. 8858.

⁵¹ *Monitorul Oficial al României*, nr. 25, 4 mai 1914, p. 1265.

⁵² *Monitorul Oficial al României*, nr. 221, 3 ianuarie 1914, p. 10045.

⁵³ Ministerul de Război, *Regulament pentru ordinea purtării decorațiilor la placă*, în *Monitorul Oficial al României*, nr. 222, 29 ianuarie 1920, p. 11480–81.

⁵⁴ *Monitorul Oficial al României*, nr. 48, 31 mai 1909, p. 1921–22.

⁵⁵ *Monitorul Oficial al României*, nr. 28, 6 mai 1895, p. 891–892.

⁵⁶ Pentru Ion Georgescu vezi *Monitorul Oficial al României*, 51, nr. 226, 6 ianuarie 1883, p. 3490–91; pentru George Dumitrescu Mirea: *Monitorul Oficial al României*, 51, nr. 226, 6 ianuarie 1883, p. 3490–91; și pentru Constantin Brâncuși: *Monitorul Oficial al României*, nr. 48, 31 mai 1909, p. 1921–22.

Fig. 1. Medalia Bene Merenti, modelul „Princeps”, avers. Colecția Daniel Obreja.

Fig. 2. Medalia Bene Merenti, modelul „Rex”, avers (în stânga) și revers (în dreapta).

Fig. 3. Dumitru (Dimitrie) Pavelescu-Dimo, purtând (de sus în jos): medalia Bene Merenti, Medalia Jubiliară Carol I (1906), Ordinul Coroana României, cavaler, civil, model 1881. Colecția Adrian-Silvan Ionescu.

Fig. 4. Pictorul Ion Georgescu, care a fost decorat în 1883 cu clasa I a medaliai Bene Merenti.

Fig. 5. Un alt artist recompensat cu medalia Bene Merenti (clasa I în 1909): Carol Storck.

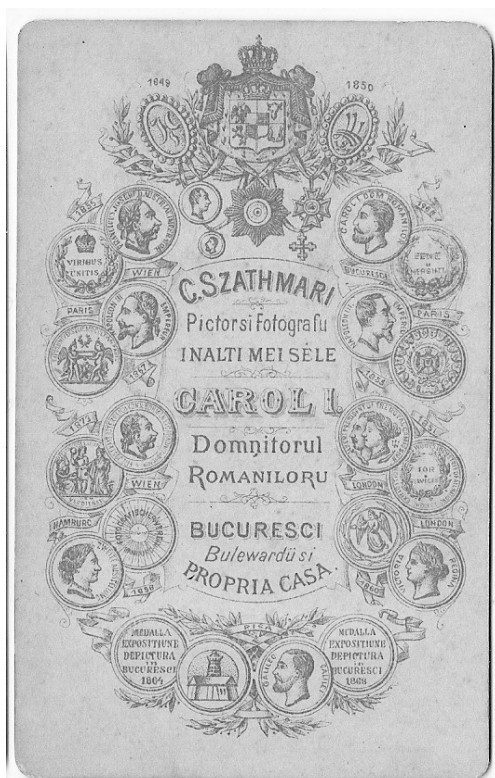

Fig. 6. Reversul unei fotografii de Carol Popp de Szathmari, cu decorațiile și premiile primite. Prima de sus din dreapta, medalia Bene Merenti.

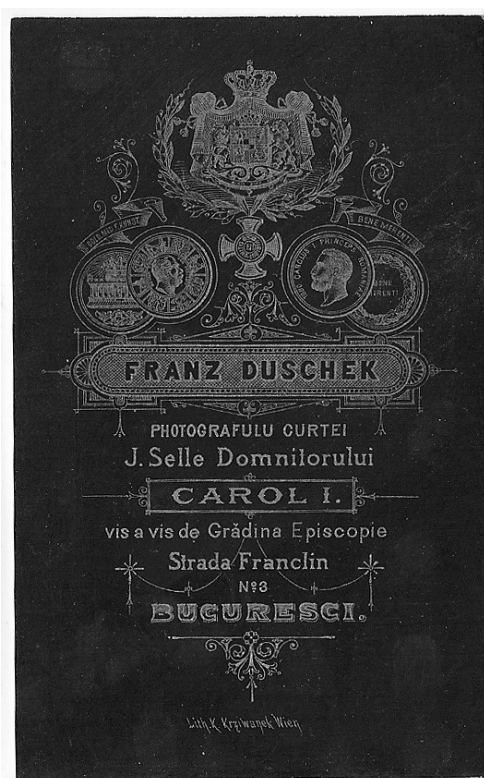

Fig. 7. Reversul unei fotografii de Franz Duschek, în dreapta medalia Bene Merenti.

Nicolae Grigorescu primește clasa a II-a în 1876 și clasa I în 1879, altfel spus într-un moment în care era deja un artist consacrat. Însă ascensiunea lui în ierarhia oficială a onorurilor statului român nu s-a oprit

aici. Referindu-ne doar la decorații, încă din 1 ianuarie 1878 este făcut Cavaler al ordinului Steaua României⁵⁷, foarte probabil tot legat de activitatea sa din timpul războiului. În 1899 este numit Ofițer al aceluiași ordin, în 1900 primește gradul de Comandor al ordinului Coroanei României și în 1907, cu puțin înaintea morții, Mare Ofițer al aceluiași Ordin⁵⁸ adică o decorație care, în epocă, se conferea de regulă generalilor ajunși pe cea mai înaltă treaptă a ierarhiei militare sau miniștrilor.

Medalia Bene Merenti a fost desființată în anul 1931, prin legea de instituire a ordinului și medaliei *Meritul Cultural*; articolul al V-lea al noii legi prevedea că artiștii care fuseseră decorați cu clasa I a medaliei puteau acum fi decorați direct cu treapta a doua a ordinului Meritul Cultural⁵⁹.

Este demn de remarcat că una dintre primele decorații înființate de statul român este destinată recompensării meritelor culturale. Actul înființării ei este cu atât mai important cu cât, înainte de 10 mai 1877, libertatea de acțiune a României în acest domeniu era strict limitată nu doar de pretențiile otomane de suzeranitate, dar și de opoziția celorlalte mari puteri față de înființarea de decorații. În peste jumătate de secol de existență, Bene Merenti a rămas una dintre cele mai importante medalii din sistemul românesc de decorații. Prestigiul ei nu a făcut decât să crească datorită personalităților cărora le-a fost decernată. Opera de recunoaștere a activității artistice va fi continuată după 1931 de categoria c) „artă, muzică, teatru” a nou înființatului Ordin Meritul Cultural, plasând astfel aceste merite pe o treaptă și mai înaltă în ierarhia onorurilor.

Anexa I – Artiști plastici decorați cu medalia Bene Merenti⁶⁰

P[etre] S. Alexandrescu, Cl. II, M. Of. nr. 028, 6 mai 1895, p. 891–892.

Theodor Aman, Cl. I, 8 aprilie 1876⁶¹.

Nina Arbore, Cl. I, M. Of. nr. 262, 6 martie 1923, p. 12385.

C[onstantin] Artachino, Cl. I, M. Of. nr. 12, 15 aprilie 1909, p. 421.

Gheorghe M. Babic, Cl. II, M. Of. nr. 83, 12 aprilie 1925, p. 4153.

Em[ilian] Bardasare, Cl. I, M. Of. nr. 48, 31 mai 1909, p. 1921–22.

Octav Băncilă, Cl. I, M. Of. nr. 201, 4 decembrie 1914, p. 9179.

Emil V. Becker, Cl. II, M. Of. nr. 240, 31 octombrie 1925, p. 12171.

Pierre Bellet, Cl. I, M. Of. nr. 235, 31 ianuarie 1923, p. 11042–43.

C[onstantin] Brâncuși, Cl. I, M. Of. nr. 048, 31 mai 1909, p. 1921–22.

Iosif Busuioc, Cl. I, M. Of., Partea 1, nr. 157, 17 iulie 1930, p. 5490.

Dumitru Cabadaef, Cl. I, M. Of., Partea 1, nr. 157, 17 iulie 1930, p. 5490.

[Cecilia] Cuțescu-Stork, Cl. I, M. Of. nr. 201, 4 decembrie 1914, p. 9179.

Franz Duschek, [clasa ?] 1877⁶²

Ion Georgescu, Cl. II, M. Of. 51, nr. 226, 6 ianuarie 1883, p. 3490–91.

C. Gheorghiu, Cl. II, M. Of. nr. 048, 31 mai 1909, p. 1921–22.

Nicolae Grigorescu, Cl. II, 4 martie 1876⁶³; Cl. I, M. Of. nr. 46, 27 februarie 1879, p. 1235.

N[icolae] Grant, Cl. I, M. Of. nr. 48, 31 mai 1909, p. 1921–22.

Olga Greceanu, Cl. I, M. Of. nr. 262, 6 martie 1923, p. 12385.

N[icolae] Grimani, Cl. II, M. Of. nr. 159, 14 octombrie 1908, p. 6741; Cl. I, M. Of. nr. 115, 23 august 1913, p. 4587.

⁵⁷ *Anuarul ordinului Steaua României dela 21 maiu 1877 până la 31 decembre 1882*, anul VI, Tipografia Statului, București, 1883, p. 46.

⁵⁸ Brevetele ultimelor trei decorații se păstrează la Muzeul memorial Nicolae Grigorescu din Câmpina.

⁵⁹ Este vorba de gradul de Cavaler clasa I. Regulamentul nr. 51 promulgat prin Înaltul Decret Regal nr. 2684 din 19 iulie 1931, *Înființarea ordinului „Meritul Cultural”*, în *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 226, 28 septembrie 1931, p. 8334.

⁶⁰ Lista nu este exhaustivă. A fost respectată ortografia din *Monitorul Oficial*, cu completările autorului în paranteze drepte. Atunci când ambele clase sunt urmate de un singur *Monitor Oficial*, în decretul de conferire al medaliei clasa I este menționat și anul primirii clasei a II-a.

⁶¹ Jacques Wertheimer-Ghika, *op. cit.*, p. 184.

⁶² Adrian-Silvan Ionescu, *Penel și sabie. Artiști documentariști și corespondenți de front în Războiul de Independență 1877–1878*, 2002, p. 131.

⁶³ Tudor-Radu Tiron: *Onoare și memorie. Mențiuni referitoare la decorații în creația literară românească modernă*, în „In honorem Mircea Ciobotaru”, p. 414.

[Wladimir] C. Hegel, Cl. I, M. Of. nr. 48, 31 mai 1909, p. 1921–22.
 Sava Henția Cl. II, M. Of. nr. 46, 27 februarie 1879, p. 1235.
 [Vasile] Ionescu-Varo, Cl. II, M. Of., Partea 1, nr. 054, 7 martie 1929, p. 1930.
 Eugenia Iordănescu, Cl. II, M. Of. nr. 140, 21 septembrie 1914, p. 6850.
 I[on] Jalea, Cl. I, M. Of. nr. 235, 31 ianuarie 1923, p. 11042–43.
 Mihail Cara [Kara], Cl. II., M. Of. nr. 248, 2 februarie 1922, p. 10751.
 Kimon Loghi, Cl. I, M. Of. nr. 048, 31 mai 1909, p. 1921–22.
 Șt[efan] Luchian, Cl. I, M. Of. nr. 048, 31 mai 1909, p. 1921–22.
 G[eorge] Mărculescu, Cl. I, M. Of. nr. 235, 31 ianuarie 1923, p. 11042–43.
 Alexandru Mihăilescu, Cl. I, M. Of. nr. 128, 11 iunie 1926, p. 8523.
 [George] Dumitrescu Mirea, Cl. II, M. Of. 51, nr. 226, 6 ianuarie 1883, p. 3490–91.
 D[imitrie] D. Mirea, Cl. II, M. Of. nr. 253, 12 februarie 1910, p. 9930.
 Arthur Mendel, Cl. II, M. Of. nr. 156, 20 iulie 1924, p. 8327.
 D. Noroce, Cl. I, M. Of. nr. 262, 6 martie 1923, p. 12385.
 Oscar Obedeanu, Cl. II, M. Of. nr. 98, 30 iulie 1906, p. 3920.
 D[imitrie] Paciurea, Cl. I, M. Of. nr. 253, 12 februarie 1910, p. 9930.
 C[onstantin] Pascali, Cl. II, M. Of. nr. 159, 14 octombrie 1908, p. 6741.
 D[umitru] Pavelescu-Dimo, Cl. I, M. Of. nr. 53, 11 iunie 1913, p. 2386–87.
 C. B. Penel, Cl. I, M. Of. nr. 234, 19 ianuarie 1914, p. 10692.
 Gheorghe Petrașcu, Cl. II, M. Of. nr. 12, 15 aprilie 1909, p. 421; Cl. I, M. Of. nr. 201, 4 decembrie 1914, p. 9179.
 Costin Petrescu, Cl. I, M. Of. nr. 12, 15 aprilie 1909, p. 421.
 Elena Popea, Cl. I, 1921⁶⁴.
 Gabriel Popescu, Cl. II, M. Of. nr. 12, 15 aprilie 1909, p. 421.
 Ștefan Popescu, Cl. I, M. Of. nr. 48, 31 mai 1909, p. 1921–22.
 G[heorghe] Popovici, Cl. I, M. Of. nr. 48, 31 mai 1909, p. 1921–22.
 C[amil] Resu [Ressu], Cl. I, M. Of. nr. 201, 4 decembrie 1914, p. 9179.
 [Alexandru Satmari] Satmary, Cl. II, 1909; Cl. I, M. Of. nr. 201, 4 decembrie 1914, p. 9179.
 D[imitrie] Serafim, Cl. I, M. Of. nr. 12, 15 aprilie 1909, p. 421.
 [Alexandru] Severin, Cl. I, M. Of. nr. 201, 4 decembrie 1914, p. 9179.
 Oscar Späthe, Cl. I, M. Of. nr. 12, 15 aprilie 1909, p. 421.
 C. D. Stachi [Stahi], Cl. II, M. Of. nr. 49, nr. 126, 6 septembrie 1881, p. 3776–77.
 C[onstantin] Stăncescu, Cl. I: M. Of. nr. 49, nr. 57, 13 iunie 1881, p. 1855.
 I. Steriade, [Jean Alexandru Steriadi] Cl. II, M. Of. nr. 12, 15 aprilie 1909, p. 421; Cl. I, M. Of. nr. 201, 4 decembrie 1914, p. 9179.
 Eustațiu Gr. Stoinescu, Cl. II, M. Of. nr. 195, 30 noiembrie 1913, p. 8659.
 Carol Storck, Cl. I, M. Of. nr. 48, 31 mai 1909, p. 1921–22.
 Ipolit Strâmbulescu, Cl. I, M. Of. nr. 12, 15 aprilie 1909, p. 421.
 Gheorghe Tattarescu, Cl. II, 8 aprilie 1876; Cl. I, ianuarie 1880⁶⁵.
 I. Thorma, Cl. II, M. Of. nr. 82, 13 aprilie 1926, p. 5317.
 M[ișu] Teișeanu, Cl. I, M. Of. nr. 235, 31 ianuarie 1923, p. 11042–43.
 I[on] Teodorescu-Sion, Cl. II, M. Of. nr. 82, 13 aprilie 1926, p. 5317.
 Nicolae Vermont; Cl. I, M. Of. nr. 12, 15 aprilie 1909, p. 421.
 A[rthur] Verona, Cl. I, M. Of. nr. 48, 31 mai 1909, p. 1921–22.
 Rafaelo Vignali, Cl. II., M. Of., nr. 248, 2 februarie 1922, p. 10751.
 George Julian Zolnay, Cl. I, 1900⁶⁶.

⁶⁴ Gabriel Badea-Păun, *op. cit.*, p. 207.

⁶⁵ Jacques Wertheimer-Ghika, *Gheorghe M. Tattarescu. Un pictor român și veacul său*, ESPLA, 1959, p. 184.

⁶⁶ Ioana Vlasiu (coord.), *Dicționarul sculptorilor din România, secolele XIX–XX*, vol. II, lit. H–Z, Editura Academiei, București, 2012, p. 367.

